

JASNA ŠEGO

RELIGIJSKI MOTIVI U ROMANU *POSLEDJENJI STIPANČIĆI* VJENCESLAVA NOVAKA

Jasna Šego
Katolički bogoslovni fakultet
Vlaška ul. 38
HR 10000 Zagreb
jasna_sego@hotmail.com

UDK: 821.09:2
821.163.42.09Novak, V.
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2020-6-10

U radu se u šest poglavlja problematizira tema religijskih motiva u romanu Vjenceslava Novaka *Posljednji Stipančići*. U prvome se poglavlju iščitava simbolika nabožnih predmeta u Stipančićevoj kući. Tumači se značenje križa te se spominju slike svetaca koje vise na zidovima spomenute kuće. Opisuje se poznata slika "Majke Milosti" (čiji se original danas čuva u trsatskome svetištu). U Stipančićevoj su kući na vidnim mjestima predmeti koji pripadaju kršćanskomu kulturnom i civilizacijskom kompleksu i koji zrcale kršćansku simboliku (bol, trpljenje, kušnje, ali i vjeru i nadu u bolji svijet), koji čuvaju legende i prošlost, tradiciju i sjećanja.

U drugome se poglavlju ovoga rada problematizira pitanje vjere i molitve u Novakovu romanu. Iako često u skrušenoj molitvi (popraćenoj postom), u poniznu i pokornu obraćanju Bogu, u svakodnevnoj praksi i majka Valpurga i kći Lucija pokazuju da su slaba i grješna bića: majka poticanjem Martina Tintora na pisanje pisama Luciji u Alfredovo ime krši osmu Božju zapovijed (koja zabranjuje laž), a kći upuštanjem u izvanbračnu spolnu ljubav s Alfredom krši šestu ("Ne sagriješi bludno!") te, pobačajem, petu Božju zapovijed ("Ne ubij!"). U trećem se poglavlju analizira, s katoličkoga motrišta, problematika pobačaja u romanu. Pobacivši plod abortivnim sredstvom koje joj je poslao Alfred, Lucija je prekršila petu Božju zapovijed "Ne ubij!". Iako Lucijin slučaj budi razumijevanje i suosjećanje, iako se Alfreda smatra glavnim moralnim krivcem i poticateljem Lucijina pobačaja, činjenica je (s gledišta katoličke moralne teologije) da je Lucija ubila svoje dijete. Prema nauku Katoličke crkve čovjek je stvoren na Božju sliku i priliku. Čovjekov je život svetinja, a Bog je jedini gospodar ljudskoga života.

U četvrtome poglavlju raspravlja se o uzništvu, patnji, obiteljskim sukobima i kajanju. Valpurga i Lucija žive siromašno, osamljeno, poput uznica i patnica. Za razliku od majke koja se miri s teškim životom i koja pokorno prihvaća svoju sudbinu, Lucija iskazuje nezadovoljstvo, gorčinu, razočaranje, duboku tugu, gubitak povjerenja u Boga i u ljude. Patnja guši Lucijinu volju, snagu i nadu. Umjesto da uživa u svojoj mladosti i zdravlju, Lucija se suočava s bolešću. Umjesto ljepote prijateljavanja i druženja, osuđena je na samoću. Zamjera ocu što ju je zatvorio u kuću, što je bratu omogućio sve, a njoj pak uskratio sve. Često se protivi ocu, prema njemu je neljubazna i drska, ali kaje se zbog svojih postupaka (osobito kad otac oboli i onemoća). Zamjera majci što joj daje lažne

nade za ozdravljenje i što stvara spletku s lažnim pismima. Kaje se zatim zbog podizanja tona na majku i zbog svoje srditosti. Ante se kaje zbog nepravde učinjene Luciji. Prema kršćanskome shvaćanju svaki je grijeh udaljavanje od Boga. Kajanjem čovjek pokazuje da žali zbog učinjenog te se iskupljuje za svoje postupke. U petome poglavlju govori se o milostinji (koja se u kršćanstvu drži činom milosrđa, činom suosjećanja s braćom u potrebi i činom dobrovoljnog davanja, činom ljubavi i nutarnje radosti, a ne posljedicom želje da se čovjek oslobodi dosade i tereta): u tom se kontekstu istražuje religijski pogled na milostinju te se zamjećuje običaj davanja milostinje u senjskoj sredini tridesetih godina 19. stoljeća. Zaključuje se da je sačuvan osjećaj za bližnjega u potrebi. Postoji samilost prema propadajućemu plemstvu i siromasima, ima onih koji daruju javno, ali i onih koji daruju u skrovitosti. Milosrdna kršćanska ruka ne dopušta da bližnji umre od gladi te mu nastoji pomoći (barem do određene mjere) sačuvati ljudsko dostojanstvo.

U šestome poglavlju navode se primjeri retoričkih figura u kojima se spominju vjerski pojmovi i izrazi. Razvidno je da su vjerske asocijacije, pojmovi i frazeprisutni u svakodnevnoj komunikaciji – u izrazima čuđenja, poslovicama, retoričkim pitanjima, usporedbama, metaforama, eufemizmima, hiperbolama itd. U *Zaključku* se sintetiziraju temeljne spoznaje o odabranoj temi te se naznačuje mogućnost daljnega istraživanja. U radu se ostvaruje interdisciplinarni odnos književnosti, religije i teologije.

Ključne riječi: religijski motivi, patnja, kušnja, molitva, pobačaj

Umjesto uvoda

Roman Vjenceslava Novaka *Posljednji Stipančići* (1899.) socijalni je roman (slika društvenih zbivanja u Senju tridesetih godina 19. stoljeća), obiteljski (prikaz propadanja patricijske obitelji Ante Stipančića), regionalni (prikaz događaja u senjskome području spomenutog vremena) i roman lika (slika sudbine fragilne Lucije Stipančić).

Obitelj Stipančić ima četiri člana. Ante je Stipančić *pater familias* koji svu svoju brigu usmjeruje na sina Jurja, a kćer Luciju zanemaruje, njegova supruga Valpurga Stipančić utjelovljenje je pokorne i poslušne žene koja mirno prihvaća svoju sudbinu pa tako i patnju. Njihova kći Lucija (čije ime na latinskome jeziku znači "svjetlost") žudi za svjetlošću, toplinom, ljubavlju, prijateljstvom, zdravljem, radošću, dostojansvenim i kvalitetnim životom. Nažalost, ona je tuberkulozna djevojka koja trpi tjelesnu bol, bol osamljenosti i otuđenosti od svojih vršnjaka, bol kćeri koju otac zanemaruje, bol sestre razmetnoga brata Jurja koji ne mari za nju, bol iznevjerene i ostavljene djevojke. Lucija živi u ozračju patrijarhalnoga društva, u svijetu predrasuda i stereotipa. Promatra svijet s motrišta uznice i patnice, buni se protiv svojega sužanjstva, opire se strogomu očevu odgoju, zdvaja nad svojom sudbinom djevojke na društvenoj i obiteljskoj margini. Naivno se nada da će ju mladić iz velikoga grada spasiti i otvoriti joj nove obzore. Iz ljubavi prema njemu pristaje na pobačaj. Kad shvati da je grubo prevarena i odbačena, gubi životni smisao i umire.

Dosadašnja recepcija romana *Posljednji Stipančići* usmjerena je uglavnom na sljedeće elemente: prikaz propadanja patricija kao posljedice društveno-političkih i ekonomskih promjena u Senju u 19. st., likove romana, realističke i modernističke značajke romana, ocjene opće vrijednosti romana i sl. Uz prikaz propadanja senjskih patricija spominje se zapažanje Mate Ujevića koji piše da roman prikazuje "ekonomsko propadanje imućnijih patricijskih porodica u vezi s promjenom gospodarskih putova"¹, Pavletićeva tvrdnja o romanu kao slici "propasti patricijske obitelji u Senju s paralelnim prikazom razvoja i uspona građanske klase" te u vezi s tim "ekonomska, socijalna, politička, ali i etička pitanja, često imanentnih sudbinama glavnih osoba romana, izloženih poniženjima, moralnoj agoniji, denacionaliziranju pod tuđinskom vlašću, kompromisima, i konačno, moralnom slomu zbog objektivne situacije, ali i zbog klasnih predrasuda."² Dragan Buzov pak ističe da je fragilna Lucija Stipančić utjelovljenje izdišućeg plemstva, simbol nadolazećeg kraja boležljive aristokracije osuđene na preranu smrt³, a Jurković, raspravljajući o Valpurginoj i Lucijinoj sudbini u kontekstu spomenute problematike zamjećuje: "U Novakovo vrijeme, a i kasnije, u našim primorskim gradićima umiralo je, skrivajući pred svijetom svoje uboštvo, mnogo takvih Valpurga i takvih Lucija i izdanaka starih 'armadurških' porodica koje je slomio i pregazio prijelaz sa jedrenjaka na parne brodove."⁴

Likovi su *Posljednjih Stipančića* intrigirali brojne kritičare. Pišući o Valpurgi i Luciji, Jure Kaštelan je zamijetio: "Lik majke i kćeri naslikani su kao dva plamička vatre u atmosferi umiranja, dvije žeravice na ugaslu ognjištu, dva simbola: majka, kao simbol tradicije, a kći i mladenačkog zanosa i sputane slobode."⁵ Ljiljana Gjurgjan drži da Lucija nije prikazana kao posrnula djevojka nego kao žrtva malograđanštine: "Unatoč svom grijehu, Lucija nam nije predočena kao posrnula djevojka. Naprotiv, ona je snažna osobnost, borac za svoja prava, utamničena malograđanštinom koja je okružuje – prestrogim ocem koji bratu daje sve, a njoj ništa, bratom koji je odgajan tako da voli samo sebe, a druge, naročito žene, prezire."⁶ Miroslav Šicel pak ističe obespravljenost i osjetljivost Lucijina lika: "Lucija je zapravo projekcija psihološko-emocionalnih stresova djevojke odgojene u izrazito patrijarhalnom smislu, lišene nekih osnovnih ljudskih dimenzija, koja u sukobu sa stvarnošću doživljava psihički

¹ M. UJEVIĆ, 1941, 273.

² V. PAVLETIĆ, 1996, 253.

³ D. BUZOV, 1996, 94–95.

⁴ M. JURKOVIĆ, 1951, 12.

⁵ J. KAŠTELAN, 1978, 113.

⁶ LJ. I. GJURJAN, 1998, 10.

šok. Koncentrirajući najbolji dio romana oko lika Lucije, Novak u vrlo sažetom obliku, opisuje sve objektivne uzroke koji će tu djevojku dovesti do osobne tragedije: bila je to ishodišna točka najboljih stranica u ovom romanu u kojima je do punog izražaja došla Novakova sposobnost ulaženja u složenu psihu osjetljive Lucije, u minuciozne opise sloma njezine prve ljubavi, obeščašćenja i osobnih trauma koje su nužno morale završiti smrću.⁷ Dubravko Jelčić zaintrigiran je majkom i kćeri. Valpurgu doživljava kao ženu potpuno podređenu mužu, ali i kao osobu koja dobrovoljno prihvaća žrtvu: "Ona je prava žrtva Stipančićeva egoizma i njegove umišljenosti. Ali ona je svjesna svoje žrtve, pa je svjesno i prihvaća, bez prigovaranja i bez otpora, rekao bih čak i bez velike mrzovolje."⁸ Za Luciju Stipančić drži da je "najprodubljeniji i najsloženiji lik čitave hrvatske književnosti 19. stoljeća. Njezinu intimnu dramu prate različiti psihološki registri, duhovne metamorfoze i emocionalne gradacije u rasponu od prigušenih osjećaja straha, zapostavljenosti i prevarenosti do burnih i nervoznih reakcija nesretne duše koja žudi za životom, mladenačkom snagom i ljubavlju. Njezin solilokvij pred slikom muškarca koji ju je prevario i obeščastio pun je unutrašnje dramatike nastale iz napetosti između varljive nade i potpune deziluzije."⁹ O motivu "posrnule" djevojke Jelčić piše: "Motiv 'posrnule' djevojke, vrlo čest u književnosti 19. stoljeća, Novak je lišio senzacionalizma i zadržao ga u komornim okvirima. Lucija je istodobno simbol i žrtve i bunta, a njezina moralna čistoća raste s poniženjima i uvredama kojima je izložena. Ona ispisuje svoj potresni 'J'accuse' u ime svih poniženih i obespravljenih djevojaka kojima je oduzeto pravo na život i radost. Njezina sudbina i sudbina ostalih članova obitelji Stipančić razotkriva zapravo naličje građanskog morala i patrijarhalnog odgoja."¹⁰ Dragutin Rosandić o Luciji, pored ostaloga, piše: "U njoj se sjedinjuju ljepota i zanos djevojačke duše, tragizam slomljene i obespravljene ličnosti koja se mora zatajavati od najranijeg djetinjstva, bolno propinjanje njezine osjećajnosti, dramatičnost iluzija. Kroz čitav roman ona se uzaludno bori za svoju ljudsku emancipaciju. U tome je priječi otac tiranin koji je emotivno otupio i brat koji se posve dehumanizirao."¹¹ Slobodan Prosperov Novak hvali umijeće oblikovanja Lucijina lika: "Zlosretnu ljubavnu priču Lucijinu Novak je opisao briljantno i s otmjenošću, stvorivši najdirljiviji lik žene u tadašnjoj književnosti. Pad Lucijin, kojoj je i majka pothranjivala nade, falsificirajući ljubavna

⁷ M. ŠICEL, 1982, 106–107.

⁸ D. JELČIĆ, 1996, 21.

⁹ D. JELČIĆ, 1997, 131.

¹⁰ D. JELČIĆ, 1997, 132.

¹¹ D. ROSANDIĆ, 1963, 212–213.

pisma koja je uzalud očekivala, središte je toga vrijednog i vrlo dramatičnoga obiteljskoga romana..."¹² Zanimljiva su zapažanja Sintije Čuljat o liku Alfreda pl. Ručića u koga se Lucija zaljubila: "Jurjev prijatelj Ručić donositelj je vijesti o životu velegrada i poznavatelj literature, pa je njegovim pričama Lucija namah privučena. Prenijeta viđenja vanjskoga svijeta pripomažu utvrditi Lucijinu spoznaju o skučenosti vlastitih prilika."¹³ Alfred, dakle, donosi duh velegrada i slutnju potpuno drugačijeg života nego što ga vodi Lucija. Dunja Detoni-Dujmić odnos doma i društva uspoređuje s odnosom Senja i Beča te u tom kontekstu tumači Alfredov ulazak u Lucijin život: "Odnos doma i društva uspoređan je s odnosom gradića Senja i europskog velegrada Beča pa je ulaz vanjskoga aktera (Alfreda) u nedirnut Lucijin svijet istovjetan s pogubnim društvenim utjecajima ekonomskih središta Monarhije na manje gradske sredine."¹⁴

Skupina kritičara zabilježila je prepletanje realističkih i modernističkih elemenata u romanu: "Roman ipak nije fokaliziran kroz svijest jednookog lika pa pripovjednim tkivom ovladava svijest sveznajućeg pripovjedača, čije izlaganje nosi znatna obilježja šenoinskoga literarnoga koncepta. Međutim, sagledan u okvirima hrvatskog realizma, roman daje prve naznake proznog modernizma. Fabulu često usporavaju opisi, oblici memoarske proze, dnevnički zapisi i komentari koji su u funkciji socijalne i psihološke karakterizacije likova."¹⁵ Dragutin Rosandić također u *Stipančićima* (kao i u nekim drugim djelima Novakova opusa) prepoznaje modernističke elemente: "On otkriva ono najbolnije i najintimnije u čovjekovu životu. Taj interes za individualni ljudski problem približava ga generaciji modernista."¹⁶ I Sintija Čuljat prepoznaje suptilno prepletanje realističkih i modernističkih značajki u romanu: "Autorovo realističko fabuliranje spaja se s modernističkim postupcima koji podržavaju promjene unutarjnega krajolika protagonista romana. Povjesnica obitelji kakvu iznosi objektivni pripovjedač dobiva svoj kontrapunkt – studiju stanja likova kroz epistolarne fragmente, posrednu razmjenu mišljenja i komunikaciju s pomoću literarnog predloška (Lucija koja ocu na umoru čita ulomke iz Klopstockove *Mesijade* i dijelove Staroga zavjeta (...)) Pomiješani osjećaji ženskoga dijela obitelji Stipančića, Jurjeva dezorijentacija i podijeljeni ciljevi te Antina potraga za vlastitim identitetom probijaju pripovjedačev zgusnuti fabularni niz."¹⁷ I Milivoj

¹² S. P. NOVAK, 2004, 131.

¹³ S. ČULJAT, 2012, 196.

¹⁴ D. DETONI-DUJMIĆ, 2008, 674.

¹⁵ D. DETONI-DUJMIĆ, 2008, 673.

¹⁶ D. ROSANDIĆ, 1963, 209.

¹⁷ S. ČULJAT, 2012, 184.

Solar naglašava prožimanje realističkih elemenata s modernističkim, uz iznošenje vrijednosne ocjene djela: "Zbog uspjele psihološke analize, osobito ženskih likova (Lucija Stipančić), prepletanja retrospektivnog autorskog pripovijedanja s unutarnjim monologom i umetnutim pismima, uvjerljive analize društvenih procesa u prostorno i vremenski određenoj radnji, roman zauzima visoko mjesto u hrvatskoj književnosti realizma, a u njemu se čak naziru i osobine modernosti."¹⁸

Rad će izdvojiti i nekoliko vrijednosnih ocjena Novakova romana. M. Jurković *Posljednje Stipančiče* drži "dragocjenim dokumentom našeg kritičkog realizma,"¹⁹ D. Jelčić tvrdi da su *Posljednji Stipančići* "možda najbolji roman hrvatskog realizma, a nedvojbeno najzrelije", "summa njegovih (Novakovih!, op. a.) životnih pogleda i spisateljskog umijeća."²⁰ Antun Barac *Stipančiče* drži najboljim hrvatskim romanom 19. st., a slično mišljenje zastupa i Jure Kaštelan: *Posljednji Stipančići* znače ne samo najizrazitiji roman u senjskom ciklusu, ne samo najcjelovitije Novakovo djelo, nego i jedan od ključnih romana u hrvatskoj književnosti."²¹

Iz panoramskoga kritičkog prikaza izdvojenih problema razvidno je što je kritici u dosadašnjoj recepciji Novakova romana bilo najzanimljivije, tj. najvidljivije (tematika propadanja patricija u Senju u 19. st., likovi romana i njihovi međusobni odnosi, stilske značajke djela, mjesto romana u Novakovu opusu i u hrvatskoj književnosti) i sl. U romanu je, međutim, ostalo još praznih mjesta za analizu i interpretaciju. Jedno je od takvih mjestareligijska problematika. U kojemu se kontekstu pojavljuju religijski motivi? Koje je njihovo značenje? Kako kršćanski nauk utječe na život romanesknh likova? Poštuju li likovi postulate kršćanske vjere? Kako se likovi odnose prema patnji, kušnji, ljudima u potrebi? Kojim se vjerskim uzrečicama služe u svakodnevnoj komunikaciji? U *Posljednjim Stipančićima* svakodnevni je život prožet kršćanskim svjetonazorom i brojnim kršćanskim motivima.

Nabožni predmeti u Stipančićevoj kući

U Stipančićevoj su kući uočljiva raspela i slike svetaca koje zrcale kršćansku simboliku. Križ je simbol u kojemu se sastaju nebo i zemlja, u kojemu se prepleću prostor i vrijeme, to je "najuniverzalniji i najsveobuhvatniji simbol": "Kršćanska je predaja obogatila simbolizam križa sabravši u toj slici

¹⁸ M. SOLAR, 2011, 334.

¹⁹ M. JURKOVIĆ, 1951, 12.

²⁰ D. JELČIĆ, 1997, 158.

²¹ J. KAŠTELAN, 1978, 10.

povijest spasenja i muku Spasiteljevu. Križ simbolizira Raspetog, Krista, Spasitelja, Riječ, drugu osobu Trojstva. On je i više nego lik Isusa Krista, jer se poistovjećuje s njegovom ljudskom poviješću, štoviše, i s njegovom osobom. (...) Nema življeg simbola. Kršćanska se ikonografija njime poslužila da izrazi Mesijinu patnju, a i njegovu prisutnost; gdje je križ, tu je i raspeti."²² Simbolika križa obuhvaća jedinstvo suprotnosti: smrt i život, mržnju i ljubav, nasilje i mir, optužbu i oprost, grijeh i čistoću, razjedinjenost i cjelovitost, poraz i pobjedu... Križ je u kršćanstvu iznad svega simbol ljubavi; Isus je, iz ljubavi prema čovjeku, umro za njegove grijeha, za svakoga čovjeka. Krist se ponizio, poslušan Ocu do kraja, sramotnom smrću na križu; mučen, zlostavljan, bičevan, proboden na križua čovjekove grijeha, otkupio je svijet. Tako je križ postao simbolom nade te simbolizira čovjekovo otkupljenje, spasenje i uzdignuće u slavu: "Postavši sredstvom otkupljenja, križ je, uz smrt, patnju i krv, postao i jednim od bitnih znakova našeg spasa. On više nije ruglo, već potreba i razlog slave, ponajprije za Krista, zatim za sve kršćane."²³ Ivan drži da Isus već na križu slavi svoju pobjedu: "U Ivanovu mišljenju križ nije više naprosto tek patnja, poniženje koje ipak dobiva smisao poradi Božjeg nauma i zbog svojih spasonosnih učinaka; križ je za Ivana već slava Božja unaprijed uživana."²⁴

Lucija i Valpurga često usmjeravaju pogled k raspelu. Pred raspelom se mole, okajavaju grijeha, obraćaju se Bogu, vape za pomoć, obnavljaju povjerenje u Kristovu ljubav, učvršćuju nadu u bolji život. Pred križem su ponizne, pokorne, mirno prihvaćaju patnju. Pogled na križ ih krijepi te im obnavlja dostojanstvo i nadu u oprostjenje grijeha, otkupljenje i spasenje. Kad pripovjedač piše o Lucijinu susprezanju boli i (još uvijek) živućoj nadi, zamjećuje: "To zatomljivanje vlastite si duše stoji je gdjekada nevjerojatnih muka i prijedora, - ali ona još smaže odnekuda snage; pogleda k raspelom Isusu i moli i sili se da razumije svoju molitvu – i to je smiri."²⁵ Valpurginu uznemirenost i strah za Lucijinu sudbinu smiruje pogled na raspelo kao posljednju nadu u spas: "-Ah – taj znoj!... Ona ga vidi kao da su suze njezinog prepaćenog srca, - pa pogleda pram raspelu nad krevetom i bude joj da se gubi u dalekoj gluhoj tišini sama, gdje nema ljudskoga srca, ni suze, ni radosti... Ona bludi po toj samoći puna straha i očaja dok se ne namjeri na propelo, pa se baci preda nj i zagrlji ga, pa plače... plače..."²⁶ Kad šesnaestogodišnji Juraj odlazi na studij prava u Beč, majka mu poklanja zlatni

²² J. CHEVALIER – A. GHEERBRANT, 1987, 309.

²³ X. LÉON-DUFOUR, 1993, 451.

²⁴ X. LÉON-DUFOUR, 1993, 453.

²⁵ V. NOVAK, 1963, 10.

²⁶ V. NOVAK, 1963, 37.

križić, uvjeren da će ga čuvati od zla. Svećenik Vukasović također na svojim prsima nosi veliki zlatni križ, bitan znak svojega identiteta. Križ, dakle, simbolizira Kristove sljedbenike, štiti likove od zla, upućuje s jedne strane na Isusovu patnju, bol i muku, a s druge strane na pobjedu, ljubav, nadu u spasi bolji svijet. Pogled na raspelo smiruje, daje snagu, motivira.

Na zidovima su se Stipančićeve kuće nalazile, pored ostaloga, i slike svetaca: "Što je ostalo na zidovima mjesta, ispunile su ga svakojanske slike svetaca, među njima na odličnijem mjestu dvije koje ni u kojoj otmjenijoj starinskoj kući nijesu manjkale: sv. Nikola s biskupskom mitrom i s pastirskom palicom kojemu bi po običaju od starine svake večeri preporučili u zaštitu svoje broдове

i mornare, pa Mati Božja Trsatska sa slikama svojih čudesnih pomoći i s geografskom kartom preko koje je bila nacrtana ravna crta od Nazareta do Trsata: put kojim su dva anđela crkvu iz jednog mjesta u drugo prenijeli."²⁸ Nije neobično što su spomenute slike dobile "dostojnije" mjesto u Stipančićevoj kući jer se u tom kraju, zbog brojnih pomoraca, osobito štovao njihov zaštitnik sv. Nikola, kao i Majka Božja Trsatska uz koju je vezana zanimljiva legenda. Prema toj legendi, "zbog gubitka Svete kućice, neutješnim Trsaćanima papa Urban V. 1367. godine šalje čudotvornu sliku Majke Božje imena 'Majka milosti'. (...) Zbog štovanja koje joj je iskazivano, slika je okrunjena krunom od pravoga zlata 8. rujna 1715. godine, a svečanost njene krunidbe se održala pod pokroviteljstvom hrvatskog Sabora. Bila je to prva Marijina slika izvan Italije koju je dao okruniti

Sl. 1. Kadar iz filma *Posljednji Stipančići*²⁷ – Valpurga pred raspelom (izvor: <https://www.hrt.hr/435634/organizacija/u-hrt-ovoj-antologiji-dramskoga-programa-u-nedjelju-televizijska-drama-posljednji-stipancici-2>) (2020-4-04)

²⁷ Film *Posljednji Stipančići* režirao je Eduard Galić 1968. godine. Uloge su ostvarili Nada Subotić, Helena Buljan, Fabijan Šovagović, Josip Marotti, Pavle Bogdanović i Ratko Buljan. Scenograf je Željko Senečić, a kostimografkinja Vjera Ivanković. Adaptaciju romana na filmsko platno napravio je Jure Kaštelan. Film je bio prikazan na 2. Senjskom interdisciplinarnom simpoziju 26. travnja 2019. s dopuštenjem redatelja Eduarda Galića i HRT-a.

²⁸ V. NOVAK, 1963, 50.

Sl. 2. Slika "Majka Milosti" (izvor: Svetište Majke Božje Trsatske, URL: <http://www.trsat-svetiste.com.hr>) (2020-4-04)

neki papa. 'Majka milosti' ima iznimno značenje u stvaranju kulta štovanja Djevice Marije na Trsatu. Sveti Otac već u petnaestom stoljeću dopušta poseban oprost onima koji je pohode."²⁹ "Majka milosti" izrađena je na cedrovu drvetu, podijeljena je na tri dijela, a neki je vide kao kompoziciju sastavljenu od pet slika. U sredini je kompozicije Blažena Djevica Marija koja hrani maloga Isusa te pogled usmjeruje prema Isusu, ali i prema motriteljima. Lice je djeteta Isusa ozbiljno, a svoju ručicu podiže za blagoslov. U gornjem su redu kompozicije prikazani utjelovljenje i otkupljenje, u lijevom je dijelu prikazano navještenje Gospodinovo u Nazaretu, a u desnom gornjem kutu Isus koji umire na križu te podno križa ostavlja Mariju za majku. U donjem su redu kompozicije prikazani sv. Nikola, sv. Bartol i sv. Stjepan (s lijeve strane) te sv. Petar, sv. Ivan i sv. Pavao (s desne strane).³⁰ Nije neobično da se opisana slika nalazila na zidovima senjskih

²⁹ Svetište Majke Božje Trsatske, URL: <http://www.trsat-svetiste.com.hr> (2020-4-04)

³⁰ Svetište Majke Božje Trsatske, URL: <http://www.trsat-svetiste.com.hr> (2020-4-04)

patricijskih kuća jer znamo da hrvatski narod od prihvaćanja kršćanstva iznimno voli i štuje Majku Božju. Naziva je "Utočištem Grješnika", "Majkom Milosrđa", "Zvijezdom Mora", "zaštitnicom kršćana", "odvjetnicom", "zagovornicom" itd. Majka je Božja ona koja blagoslivlja i prašta, koja tješi i miluje, koja motivira i ohrabruje, roditeljica Sina koji je umro za ljudske grijehе.

U Stipančićevoj su kući, dakle, uočljivi tipični predmeti koji pripadaju kršćanskomu kulturnom i civilizacijskom kompleksu. Ti predmeti svjedoče o vjeri ukućana, o domoljublju i ponosu slavnom prošlošću i tradicijom. Oni su čuvari povijesti, legenda, tradicije i sjećanja, simboli trpljenja i boli, ali i vjere, blagoslova, mira, utjehe i nade u smislen i svrhovit svijet.

Vjera i molitva u romanu Posljednji Stipančići

Religija je "čovjekov odnos prema Bogu, ili također prema području božanskog"³¹; manifestira se ne samo kao odnos prema Bogu nego i kao odnos prema svijetu i prema sebi samome. "Temeljni odnos čovjeka prema Bogu, a time i humana osnova religije je vjera"³², "obilježena angažmanom osobne slobode ili angažmanom slobodne osobnosti."³³ "Bliži smisao vjere može se okarakterizirati izrazom 'pouzdati se u Boga'. Potvrđivanje vjere je potvrđivanje u obliku prepuštanja sebe Bogu."³⁴

Religijska problematika u romanu obrađuje se u okviru katoličanstva. Likovi romana pripadaju dakle kršćanskomu – katoličkom civilizacijskom krugu, a svoju religiju potvrđuju vjerom. Valpurga se često obraća Bogu, zaziva ga i moli za pomoć. Da bi povrijeđenu, ostavljenu, razočaranu i tuberkuloznu kćer Luciju održala na životu, moli bogoslova Martina Tintora da joj u Alfredovo ime piše pisma, čime u Luciji lažima održava nadu u Alfredov povratak u Senj i izbavljenje iz mraka uzničkoga života. Valpurga time krši osmu Božju zapovijed koja zabranjuje laž. Kao Isusovi učenici, kršćani trebaju biti u službi istine, trebaju se čuvati licemjerja, dvoličnosti, pretvaranja i laži. Kada ne bi govorili istinu jedni drugima i kada ne bi imali povjerenja jedni u druge, ljudi bi teško živjeli zajedno. Valpurga opravdava svoje obmanjivanje Lucije lažnim pismima željom da joj spasi život. Ipak, savjest joj ne da mira ("Bože, što će iz ovoga biti?"). Lucija je sve sigurnija da su njezine sumnje u majčine laži opravdane: "Bila je uvjerena da je oko nje spletena varka poput mreže."³⁵ Je li Valpurgina laž moralno opravdan

³¹ B. WELTE, 2016, 36.

³² B. WELTE, 2016, 158.

³³ B. WELTE, 2016, 159.

³⁴ B. WELTE, 2016, 161.

³⁵ V. NOVAK, 1963, 200.

čin? Je li Valpurga svojim postupkom nanijela Luciji štetu? Kakav bi bio ishod "Lucijine priče" da je majka nije obmanjivala? Svjedoči li Valpurgin postupak da je put do pakla popločen dobrim namjerama? Bez obzira na motiv, činjenica je da je Valpurga prekršila osmu Božju zapovijed i time pokazala da katkad ne živi potpuno svoju vjeru. I Lucija krši Božje zapovijedi; upustivši se u spolne odnose s Alfredom i počinivši pobačaj prekršila je šestu ("Ne sagriješi bludno!") i petu Božju zapovijed ("Ne ubij!"). Kršćanska vjera nalaže krjepost predbračne čistoće. Ističe dostojanstvo ljudskoga tijela i ljudske spolnosti koja se treba živjeti u bračnoj ljubavi i vjernosti. Također naglašava da je život darovan, da su ljudi pozvani živjeti kao "slika Božja", da moraju ljubiti i poštovati kako vlastiti tako i tuđi život te da ne smiju odlučivati o životu i smrti (to pravo pripada jedino Bogu).

U Stipančićevoj se kući njeguje molitva (moli se redovito prije jela), Valpurga redovito odlazi na svetu misu, zazivaju se sveci i svete. Čuju se molitve zahvale i prošnje. Katkad se, međutim, Bogu upućuju prijekori i pritužbe (nakon čega nerijetko slijedi kajanje i molitva za oprost). Tako se i Lucija u svojoj bolesti i mucisrdi i ljuti na Boga: "(...) i Bogu predbacivala nepravednost i zlobu. Ona bi zapala u dugi plač dok se napokon ne bi smirila, a tad bi cjelivala majci ruke i skrušeno molila pred raspelom da joj Bog oprost nepromišljene riječi."³⁶ Lucija optužuje Boga za svoju zlu sreću, iz nje katkad izbije bijes, kletva, nezadovoljstvo i gorčina koje ubrzo zamijeni kajanje i molitva za oprost.: "(...) nešto kao da bi se dizalo iz same utrobe njezine, dizalo prama prsima i prama glavi, da ju omagli i da u nekakvom opojnom stanju provali iz nje bijesom i kletvom proti istomu onomu Bogu, kojemu bi se u suzama poslije molila, da joj oprost..."³⁷

U Valpurgin i Lucijin život utkana je snažna i ustrajna molitva. "Molitva je izraz osobnog odnosa prema Bogu. Ona je uzdizanje uma, srca i duše k Bogu. Osoba koja moli zorno pokazuje da je svjesna Božjeg postojanja i da je spremna svoje 'ja' otvoriti Božjem životu. Molitvom čovjek biva uveden u Božju blizinu i u Božju zbilju."³⁸ Valpurga i Lucija često se obraćaju Bogu upućujući mu svoje molitve. Uz molitvu i poste, izražavajući tako svoj pokornički stav i spremnost na vjernost i poslušnost Bogu. Za razliku od Valpurgine koja pokorno podnosi patnju, Lucija se često zna pobuniti protiv svojega života u sužanjstvu i tami. Kad je Valpurga pokušava utješiti tvrdnjom da je Bog dobar, Lucija odgovara da su molitva i post uzaludni, a ona napuštena, nema se kome utjecati, a i smrt je nepravedna jer ne dolazi po nju: "Ne govorite mi – sve sam čula! Zar ne molim već dvije godine svaki dan? Zar ne postimo? Zar ne živimo kao opatice... i gore, sto puta gore u

³⁶ V. NOVAK, 1963, 183.

³⁷ V. NOVAK, 1963, 191.

³⁸ M. GLAZIER– M. HELLWIG, 2005, 95.

ovoj čami gdje se gušim! Velim vam: šutite! Svi su me napustili, komu ću da se utečem? I sama je smrt meni nemilosrdna, vuče se podlo i kukavno, samo je uprla u me svoje gladne oči da ih gledam neprestano pred sobom... Prokleta smrt... Zar bi joj bila muka da je pravedna, uzeti ovaj kukavni život?"³⁹ Lucija, razvidno je, nizom retoričkih pitanja potvrđuje nezadovoljstvo životom, razočaranje u Božje neispunjavanje obećanja, misao da su molitva i post neučinkoviti. Iz nje progovara samosažaljenje, svijest da se guši u skućenoj sredini. Podiže ton na majku. Osjeća da su je svi napustili te da nema nikoga komu bi se mogla obratiti za pomoć. Ljuti se i na smrt jer dolazi presporo. Valpurga moli i posti kako bi spasila svoju kćer: "Čitala je ona negdje, a i više puta, da se smrtno razbole ljudi, kojima srcem ovlada velika tuga. Kad se razvedri srce, može da ozdravi i tijelo. – Sad je još više molila i dvostruko postila da gane Alfredovo srce; pisala mu i sama i čekala u smrtnom strahu što će se dogoditi. Svakim danom rastao je njezin nemir i strah, a sa strahom i nemoć da smisli kako bi spasila Luciju."⁴⁰ Molitva i post manifestacija su Valpurgine vjere. S druge je strane Valpurga u velikome strahu za Lucijinu sudbinu. Želi joj pomoći, spasiti je od smrti, ali je svjesna svoje nemoći. I zaljubljeni Martin Tintor u sjemeništu je molio i postio da pobijedi svoju kušnju i ustraje u odluci da postane svećenikom, ali ljubav prema Luciji bila je jača: "U sjemeništu je neprestano plakao poradi sebe i poradi majke i ispovijedao iskreno svoju tešku kušnju, pa savjesno vršio nauku svoga duhovnoga oca: molio, postio, dozivao božju pomoć i razmišljao nad svetim knjigama. Ali uzalud. Bio je očaran njezinom pojavom, nije mogao vidjeti nego nju, ni misliti nego o njoj, ni srcem željeti nego nju... Onda je pošao k majci i rekao bez straha da neće biti pop, premda je mislio da bi staricu mogao tom izjavom ubiti."⁴¹ Martin je Tintor, dakle, ljubavi prema ženi dao prvenstvo (u odnosu na ljubav prema crkvi). Ipak, odmah nakon Lucijine smrti, Martin Tintor vraća se u sjemenište, siguran da za njega više nema zapreka da do kraja života ostane Božjim slugom.

Kad Lucija osjeti da joj se otac bori sa smrću, žarko se moli Majci Božjoj za njegovo ozdravljenje: "(...) bacila se pred sliku Matere Božje, uzela moliti usrdno i vruće neka ne dopusti te bi joj otac umro."⁴² Iako vjernice, Valpurga i Lucija ne žive svoju vjeru dosljedno, već podliježu kušnjama. Iz brige za Lucijinu sudbinu, štoviše za Lucijin život, Valpurga obmanjuje Luciju lažnim pismima (koje piše, na Valpurginu zamolbu, u Alfredovo ime, Martin Tintor). Starozavjetni proroci i mudraci grijeh laži tumače u širem smislu: "himba, prijevara, nesklad između

³⁹ V. NOVAK, 1963, 18–19.

⁴⁰ V. NOVAK, 1963, 184.

⁴¹ V. NOVAK, 1963, 191.

⁴² V. NOVAK, 1963, 148.

mišljenja i jezika' (Hoš 4, 2; 7, 1; Jer 9, 7; Nah 3, 1). 'Sve je to Jahvi mrsko' (Izr 12, 22); 'njega je nemoguće obmanuti' (Job 13, 9); 'stoga je lažljivac osuđen na propast' (Ps 5, 7; Izr 12, 19; Sir 20, 25).⁴³ U Novome je pak zavjetu "Isus jasno formulirao obavezu posvemašnje iskrenosti: 'Vaš govor neka bude: da, da, ne, ne!' (Mk 5, 17; Jak 5, 12), a Pavao to uzima za pravilo svog ponašanja (2 Kor 1, 7 sl). Preuzimaju se, dakle, pouke SZ, ali dobivaju dublje obrazloženje: 'Ne lažite jedan drugome, jer ste svukli staroga čovjeka s njegovim djelima, a obukli novoga' (Kol 3,9 sl). 'Govorite istinu sa svojim bližnjim, jer smo udovi jedni drugih' (Ef 4, 25). Laž bi značila vraćanje na izopačenu narav; okrenula bi se protiv naše solidarnosti u Kristu."⁴⁴ Lucija se pak zaljubila u iskusnoga Alfreda koji ju je zaveo, upustila se u predbračne seksualne odnose s njim, pristala konzumirati abortivno sredstvo koje joj je on poslao. Tako su (bez obzira na plemenitu majčinu namjeru očuvanja djetetova života) i iskrenu ljubav prema mladiću i majka i kći prekršile Božje zapovijedi: majka je Valpurga prekršila osmu Božju zapovijed koja zabranjuje laž, a kći Lucija šestu i petu Božju zapovijed koje zabranjuju blud i oduzimanje tuđega života. Iako je činjenica da majka i kći žive patničkim i uzničkim životom, siromašne, osamljene i zaboravljene (što budi suosjećanje i samilost), iako se često obraćaju Bogu molitvom, one, prema katoličkome moralnom nauku, griješe kršeći Božje zapovijedi i ništa (pa ni osobito teške životne okolnosti) ne opravdava njihov grijeh. Shvati li se ozbiljnije tvrdnja da je vjera obilježena osobnom slobodom ili slobodnom osobnošću (s početka ovoga poglavlja), s pravom se postavlja pitanje o karakteru Valpurgine i Lucijine vjere s obzirom na ograničenost njihove osobne slobode (i na činjenicu da se o njima može govoriti kao o sputanim ženama, a ne kao o slobodnim osobnostima).

Problematika pobačaja

Tijekom boravka u Senju Alfred je zaveo Luciju i stupio s njom u intimne odnose. Lucija Stipančić pobacila je svoje dijete; konzumirala je abortivno sredstvo koje joj je poslao Alfred. Valpurga je u prvi mah bila zbunjena "zagonetnom pošiljkom" koja je Luciji stigla iz Zagreba. Jednoga ju je dana zatekla u krevetu kako se smije, rastresenu, tužeći se na bolove, a Valpurga je slutila da Lucija još nešto od nje skriva. Lucija je počela plakati, a Valpurga je na krajičku plahte zamijetila krv: "Prvi čas nije shvatila, gledala je prestrašena u krv, no kad je Lucija stala da govori kao u buncanju o sramoti, ona se snađe. Pobljedi, krikne, u srcu je stisne muka i klone do Lucijinog kreveta. (...) Kad

⁴³ X. LÉON-DUFOUR, 1993, 487.

⁴⁴ X. LÉON-DUFOUR, 1993, 487–488.

Sl. 3. Kadar iz filma *Posljednji Stipančići* – filmski prikaz "tijesne sobice" u kojoj žive Valpurga i Lucija (izvor: <https://www.hrt.hr/435634/organizacija/u-hrt-ovoj-antologiji-dramskoga-programa-u-nedjelju-televizijska-drama-posljednji-stipancici-2>) (2020-4-04)

je Valpurga došla k sebi, ugledala ju je rastresene kose, poluzatvorenih očiju sa debelim, crnim kolobarima, a lica bijela kao najfiniji papir. Kroz usnice virili joj sitni, zdravi zubi, a oko usta kao da je titrao smiješak sretnoga čovjeka. Pod otvorenom rubačom bijahu se jedva nadigla mala ženska prsa, bijela i nježna kao dva ljiljana. Tako izgleda spavajući anđeo. Ali kraj nje vidjela se krv... Valpurga pomisli: Gle, na tom anđelu počinjeno je razbojstvo! --- i ona proplače nad svojom kćerju."⁴⁵ Valpurga je svjesna grijeha koji je počinila Lucija, ali se nada da će joj ga Bog oprostiti i da ljudi nikada neće saznati za nj. Također je uvjeren da se sva krivica oko abortusa ne može pripisati Luciji, već je velika odgovornost i na Alfredu.

Priznajući pravo na različita mišljenja i na različita motrišta oko istaknutoga problema, objasniti će se katolički pogled na pobačaj. Ivan Pavao Drugi u svojoj enciklici *Evangelium vitae* ističe čovjekovu stvorenost na Božju sliku i priliku, pa onda i vrijednost, svetost i nepovrjedivost ljudskoga života. Stoga drži da je "hotimični pobačaj, kako god se izvrši, namjerno (...) i izravno ubojstvo ljudskog bića u početnoj fazi njegova postojanja, tj. između začeca i rođenja."⁴⁶ Naglašava slabost, nedužnost, nemoć i nezaštićenost bića kojega se lišava života: "Onaj koga se ubija ljudsko je biće koje započinje život, nedužno koliko se uopće može

⁴⁵ V. NOVAK, 1963, 180.

⁴⁶ IVAN PAVAO II., 2003, 104.

zamisliti: nikad se ne bi smjelo smatrati napadačem, još manje nepravednim napadačem! Ono je dotle slabo i nemoćno da je lišeno i onog najmanjeg oblika zaštite koji se sastoji u molbenim jecajima i plaču novorođenčeta. Ono je potpuno povjereno zaštiti i brizi one koja ga nosi u krilu. Pa ipak, baš je ona, majka, ta koja odlučuje i traži njegovo odstranjenje, pa čak ga i naručuje."⁴⁷ Lucija nije sama inicirala svoj pobačaj, nego je poslušala Alfreda i popila abortivno sredstvo koje joj je on poslao; učinila je pobačaj iz ljubavi i poslušnosti prema Alfredu jer je njega percipirala kao svojega spasitelja. Papa Ivan Pavao II. objašnjava: "Istina je da često puta majčin izbor pobačaja dobiva dramatično i bolno obilježje, katkad se odluka o odstranjenju ploda začeca ne donosi iz egoističkih razloga i komocije, nego zato što bi se željela spasiti neka važna dobra, kao što su vlastito zdravlje ili dostojna razina života drugih članova obitelji. Ponekad se boje takvih prilika života novorođenčeta pa pomisle, možda bi za njega bilo bolje da se ne rodi. Ipak, ovi i drugi slični razlozi nikad ne mogu opravdati namjerno ubojstvo nedužnog ljudskog bića."⁴⁸ Iako je Alfred imao tako snažan utjecaj na Luciju da je gotovo prisiljava na pobačaj, ni to ne opravdava, prema katoličkome moralnom nauku, njezin čin. Iako je bila u izuzetno teškoj životnoj situaciji (tuberkulozna bolesnica, nezaštićena, osamljena, svjesna sramote koju bi doživjela da na svijet donese nezakonito, tj. izvanbračno dijete), činjenica je da je Lucija (s kršćanskoga motrišta) počinila ubojstvo. Takvu i slične situacije Papa ovako komentira: "Nerijetko je žena podvrgnuta pritiscima tako snažnim da se psihološki osjeća prisiljenom popustiti pobačaju: tu nema sumnje da u tom slučaju moralna odgovornost pada posebno na one koji su je izravno ili neizravno prisiljavali da abortira."⁴⁹ Alfred je manipulirao Lucijom, imao je nad njom moć, zlorabio je njezinu zaljubljenost, privrženost i poslušnost. Kršćanski nauk (imajući na umu i otegotne životne okolnosti) bez okolišanja osuđuje pobačaj: "Nikoja prilika, nikoja svrha i nikakav zakon na svijetu neće moći dozvoliti jedan čin koji je u biti nedopustiv, jer je protivan Zakonu Božjem, napisanom u srcu svakog čovjeka, razumom prepoznatljiv i od Crkve proglašen."⁵⁰ Niti jedan ljudski zakon koji poštuje Božju zapovijed "Ne ubij!", siguran je Papa, ne može odobriti pobačaj: "Zapovijed 'ne ubij', u svojim najpozitivnijim sadržajima poštivanja, ljubavi i promicanja ljudskog života, obvezuje svakog čovjeka. Ona, uistinu, odjekuje u moralnoj savjesti svakoga kao neugušivi odjek izvornog saveza Boga Stvoritelja s čovjekom; svi je mogu upoznati u svjetlu razuma i mogu je vršiti zahvaljujući

⁴⁷ IVAN PAVAO II., 2003, 104.

⁴⁸ IVAN PAVAO II., 2003, 115.

⁴⁹ IVAN PAVAO II., 2003, 105.

⁵⁰ IVAN PAVAO II., 2003, 112.

tajanstvenom djelovanju Duha koji puše gdje hoće (usp. Iv 3, 8), dostiže i uključuje svakog čovjeka koji živi na ovome svijetu."⁵¹

Iako Lucijin slučaj budi razumijevanje i suosjećanje, iako se Alfreda smatraglavnim moralnim krivcem i poticateljem Lucijina pobačaja, činjenica je da je Lucija ubila svoje dijete. Pobačaj se prema kršćanskomu moralnomu nauku protivi Božjoj zapovijedi – "Ne ubij!" Prema nauku Katoličke crkve čovjek je stvoren na Božju sliku i priliku. Čovjekov je život svetinja, a Bog je jedini gospodar ljudskoga života. I *Katekizam Katoličke crkve* kvalificira pobačaj kao teško protivljenje čudorednom zakonu, spominje izopćenje kao kaznu za tako težak grijeh, naglašava neotuđivo pravo svake osobe na život te potrebu da se ljudsko biće štiti već od samoga začeca.⁵² Koliko god, dakle, čitatelj suosjećao s Lucijinom teškom životnom situacijom, svjestan njezine bolesti i nesreće, koliko god imao razumijevanja za njezin položaj patnice i uznice koja živi zanemarena, ostavljena i odbačena, koliko god bio svjestan teških okolnosti u kojima živi, ne može se zaniijekati istina da je Lucija počinila (na Alfredov nagovor, iz ljubavi prema njemu) ubojstvo vlastitoga djeteta. Konačan sud o tome, prema katoličkom nauku, valja, međutim, prepustiti Božjoj pravednosti i milosrđu.

Uzništvo, patnja, osveta i kajanje

Sveznajući pripovjedač ušao je u Lucijinu nutrinu, prikazao njezinu bol i patnju i duboko suosjećanje s njom. U Lucijinim očima vidi "uzvišeni izraz blage mukotrpnosti."⁵³ Detaljno prikazuje Lucijine emocije: "(...) vječito, neumoljivo nezadovoljstvo, dosada, sapetost, muka i uzaludni vapaj za životom!... U duši joj se tada stane dizati očaj i bijesna žudnja da rastrga te vezove oko sebe, da kroz prozor pobaca to staro, vijekom nezadovoljno društvo namrgođenih lica, da-da- a tad se sjeti majke, pa klone u naslonjač, klone satrta bez volje, bez snage i bez nade, a očima joj se zaliju tople i gorke suze čovjeka patnika."⁵⁴ Patnja, uzništvo, monotonija i nezadovoljstvo životom guši Lucijinu volju, snagu i nadu. Preplavljuje ju gorčina. Iscrpljena je borbom za svoje životno dostojanstvo. Lucija se teško nosi s patnjom. Patnja je za nju prevelika kušnja, no lako je shvatljivo njezino teško podnošenje patnje. Mlada je djevojka koja bi željela uživati blagodati druženja, prijateljstva, ljubavi, radosnih susreta s vršnjacima. Umjesto življenja u sreći mladosti i zdravlja, Lucija se mora suočiti s bolešću,

⁵¹ IVAN PAVAO II., 2003, 139–140.

⁵² USP. KKC, BR. 2270–2274.

⁵³ V. NOVAK, 1963, 10.

⁵⁴ V. NOVAK, 1963, 11.

umjesto kvalitetne komunikacije s drugima osuđena je na samoću i patnju (kako tjelesnu tako i duševnu). Teško je biti postojan u patnji pa se nerijetko susreće Lucijina provala nezadovoljstva, uznemirenosti, samosažaljenja, bijesa i želje da njezinim mukama dođe kraj; kulminacija se Lucijine nesreće prepoznaje u priželjkivanju smrti.

Lucija više ne podnosi majčine riječi utjehe. Nema više strpljenja podnositi patnju. Duboko je razočarana, gubi povjerenje u Boga i ljude. Optužuje majku za svoju nevolju: "Ne vjerujem nikomu, čujete li, nikomu i ničemu! Recite samo još jednu nesretnicu koja je bjednija od mene, pa se neću tužiti nikada, podnašat ću sve pokorno kako god mi naložite... Moja mladost, moje nade – sve propada... propada na moje oči: zar ne vidite da mi pomoći nema, da moram umrijeti? A vi ste me zatvorili u ovaj zatvor gdje ne dopire do mene ni svjetlo sunca, ni glas ljudskoga grla: vi me ubijate, vi, moja mati, gore, nego moja bolest... Ne govorite! Neću da vas čujem. Ne vjerujem nikomu, ničemu ne vjerujem, čujete li?"⁵⁵ Potpuno se razočarala u Alfreda: "- Alfred, Alfred... Eto što je učinio od mene, a sada... kako mogu vjerovati da mari za me? To su riječi... samo riječi! Takva pisma pišu djeca, a ne čovjek koji... Kakva je to ljubav? Ja sam mu anđeo, sunce, zvijezde – dašto! Tako šta lako se izmisli kad treba ludoj djevojci nasuti u oči prašine... Da me ljubi, zar bi on mogao duge dvije godine izdržati a da me ne vidi?" Kada je "pravi Alfred" potvrdio Lucijine sumnje u vjerodostojnost ljubavnih pisama, Lucijino je zdravstveno stanje postalo veoma teško: "Lucija bijaše klonula sasvim u naslonjač; po prebijelom, mrtvačkom licu osuo joj se krupan znoj, a debela pletenica bujne kose rasula joj se niz nježna ramena, oči i usta bijahu joj napol otvorena, a oko njih lebdio joj još uvijek onaj gorki smiješak od kojega je njezino lice dobivalo lik uzvišene patnice. Ležala je kao mrtva, slomljena kao ljljan kojemu je oluja pretrgla struk."⁵⁶ Martin Tintor vidi Luciju čistom, dostojanstvenom, savršenom pojavom, lijepom i milom poput anđela. Svjestan da se Lucijinu životu bliži kraj, ima potrebu kleknuti i pokloniti se pred tom uzvišenom ljepotom: "Još nikada nije vidio takvog lica u živa čovjeka. (...) Sjena poluotvorenih očiju i mali otvor sitnih usta dao se jednako pomišljati kao čas gdje se duh opršta s krasnim svojim tjelesnim oblikom – i kao otajstveni momenat, gdje natprirodna sila ulijeva u savršeno, a mrtvo djelo umjetnika duh života. Činilo mu se na taj prizor u najsvečanijoj tišini da od andeoskog pojava umiruće djevice dolazi nečujna zapovijed: Pokloni se!... On klekne."⁵⁷ Lucija je ubrzo umrla: "Svi se uzbude: kad se pokazalo iza oblaka sunce i uprlo punim

⁵⁵ V. NOVAK, 1963, 18.

⁵⁶ V. NOVAK, 1963, 201.

⁵⁷ V. NOVAK, 1963, 203.

sjajem u prozor sobice, digao se Lucijin duh u slobodu..."⁵⁸

Lucija je živjela u svijetu zabrana. Nije se smjela družiti s vršnjacima, nije smjela čitati romane, otac je svu pozornost usmjeravao na Jurja, a Luciju i njezine potrebe zanemario je. Ogorčena i ljuta na oca, Lucija je smatrala da život kojim živi ne pristaje patricijskoj kćeri. Pritisnuta bolešću, iznevjerenošću, razočaranjem, gorčinom i dubokom tugom našla je mir i spas u smrti. Valpurga je svjesna da Lucija zrelo razmišlja o svojem položaju u obitelji i o svojem životu. Shvaća je, razumije njezino nezadovoljstvo, patnju i pobunu. I ona drži da je Ante prema Luciji nepravedan (jer Jurju ugađa, a Luciju zanemaruje). Ante Stipančić zabranio je Luciji čitanje njemačkih novela (jer drži da neprimjereno prikazuju život). Lucija usprkos tome potajice čita takvu literaturu. Kad je Ante zatekne s knjigom u ruci i upita

što čita, Lucija mu odgovara da čita *Povijest francuske revolucije*. Razotkrivši Lucijinu laž, Ante se strašno rasrdi. Valpurga nagovara Luciju da se ispriča ocu, ali ona to ne želi učiniti. Lucija se pred majkom žestoko žali na oca i kritizira patrijarhalni odgoj u kojemu su muški i ženski potomci u neravnopravnu položaju (jednima sve, a drugima ništa) te brani svoje pravo na dostojanstven život.: "- Ali kakvi otac? Spusti Lucija niza se ruku s knjigom. Zar mi je bio otac, kakvi su drugi očevi svojim kćerima? Odgojili ste me ovdje kao u tamnici, - a sad da ne smijem ni čitati! Ako sam ženska, imam i ja zdravoga razuma da shvaćam svijet i srce koje mi kaže da ima drugačijega života, nego je ovaj što ga ja živim. Ta je već nijesam dijete! Bratu sve – a meni baš ništa! Zar smo u Turskoj?"⁵⁹ Kada

Sl. 4. Kadar iz filma *Posljednji Stipančići*
– Valpurga tješi Luciju
(izvor: <https://www.hrt.hr/435634/organizacija/u-hrt-ovoj-antologiji-dramskoga-programa-u-nedjelju-televizijska-drama-posljednji-stipancici-2>) (2020-4-04)

⁵⁸ V. NOVAK, 1963, 203.

⁵⁹ V. NOVAK, 1963, 113.

Valpurga pokuša opravdati Luciju, Ante oštro reagira: "- Muči, Valpurgu! Ti joj pomažeš lagati i učiš je varati jer ne dohvaćaš s njom zajedno dohvat tog poroka. Drugi put će izostati od kuće u društvu u kojem ne bi smjela biti pa će nas varati. Žensko je, kad stane gubiti stid, padat će nizbrdice i onda moramo biti pripravnici od nje na svako zlo, na najveću sramotu u koju može upasti ženska."⁶⁰

Kada je Ante dobio Jurjevo pismo u kojemu ga obavješćuje da se njegovu studiranju bliži kraj, odgovara mu priznajući da je lošega zdravlja, da je klonuo i umoran te da mu je savjest nemirna što je zanemarivao Luciju, a njega favorizirao. Kaje se zbog svojih postupaka, zbog nepravde nanesene Luciji te apelira na Jurjevu savjest da vrati Luciji njezin dio (jer je mlada, ostavljena i nezaštićena): "Evo, priznajem ti, ja se ćutim u duši grješnikom, ćutim da moram ispovijedati grijehe svoga života, nepočinjene poradi sebe... Ja ti ovo javljam jer sam u brizi za Tvoju majku i Tvoju sestru. Moraš znati da sam star, te ono što bi mladu čovjeku bila šala, mene starca može srušiti: otuda valjda ovi osjećaji. Možda Bog dopusti da ne bude tako, ali u mojim godinama valja ozbiljno misliti... Smiruje me mnogo što mi poštenom riječi zajamčuješ da ćeš još ove jeseni svršiti nauke. Smiruje me poradi samoga Tebe, a još više poradi Tvoje sestre. Znaj, dragi Jurje, da sam na te izdao sve: Tvoje i njezino... Razumiješ li me: Sve! Ako se meni šta dogodi, a Ti joj bratski ne vratiš, njoj ne preostaje nego da obilazi tuđe pragove – dok – dok... Ja ne smijem pomisliti! A što nije moguće da se dogodi mladoj i ostavljenoj djevojci koja nema pod Bogom ništa do svoje mladosti i ljepote!"⁶¹ Očeva bolest i nemoć budi u Luciji samilost i kajanje što se svađala i sukobljavala s njim, što je uživala osvećujući mu se: "Lucija se vratila zaplakana iz očeve sobe; pogled na oca, koji se, kako joj se činilo, borio sa smrću, pobudio je u njoj bolno čuvstvo. Vidjela je pred sobom čovjeka kojemu je posljednje vrijeme hotimice ogorčavala život sa nasladom osvete – vidjela ga nemoćno ležati nauznak, otegnuta lica, očiju uprtih ukočeno i prestrašeno u strop, otvorenih usta s kratkim, brzim disanjem i bolesnim stenjanjem pri svakom dahu. Dva, tri puta pao mu je pogled na nju, a ona je u tom pogledu osjetila izjavu skroz nesretnoga čovjeka: Evo, ja umirem... Bolno kajanje osvoji joj dušu i ona stane na podnožju očeva kreveta na glas plakati."⁶² Otac ju je pozvao k sebi, te joj je pružio ruku, a ona je kleknula i naslonila svoje lice na nju. Ubrzo se Lucija pokajala i molila pred slikom Majke Božje da joj spasi oca. Ante je Stipančić pred svoju smrt spoznao i pred Valpurgom priznao Lucijine kvalitete: dobrotu, darovitost, intelektualni potencijal. Shvatio je da je njegova istinska

⁶⁰ V. NOVAK, 1963, 114.

⁶¹ V. NOVAK, 1963, 146.

⁶² V. NOVAK, 1963, 147.

sreća živjela pod njegovim krovom: "- Kako je dobra, kako darovita, kako umna djevojka ta naša Lucija! govorio bi on Valpurgi s osjećanjem da ona velika sreća života što ju je tražio daleko, živi skromno i umiljato pod domaćim krovom. No uz to je tjelesno padao. Koncem jeseni oboli ponovo od upale pluća baš kad je od Jurja dobio vijest da je s odličnim uspjehom i posljednji rigoroz položio. Jednog jutra ispusti dušu na rukama Lucije kad je Valpurga pošla na ranu misu da se pomoli Bogu za njegovo zdravlje."⁶³ Iz prikazanoga je razvidno da Stipančići ne žive skladno. Žene su u obitelji marginalizirane, podređene, obespravljene. Za razliku od Valpurge koja se miri s dodijeljenom joj ulogom, Lucija se buni protiv svojega bijednoga položaja – njezina je pobuna krik protiv zanemarenosti, osamljenosti, iznevjerenosti, ostavljenosti, obespravljenosti. Sukobi su oca i kćeri popraćeni kajanjem, sažaljenjem, suosjećanjem i željom za pomirenjem. Kajanje je u kršćanstvu put pomirenja čovjeka s čovjekom i čovjeka s Bogom.

Milostinja kao čin milosrđa

U *Rječniku biblijske teologije* čitamo o dužnosti davanja milostinje: "Mada se sama riječ kasno javlja, ideja milostinje jednako je stara kao i biblijska religija, koja od samog početka nalaže ljubav prema braći i siromasima. Tako Zakon poznaje propisane, svakako vrlo stare, oblike milostinje: obavezu da se jedan dio uroda ostavi za pabirčenje i paljetkovanje (Lev 19, 19; 23, 22; Pnz 24, 20 sl; Rut 2), trogodišnju desetinu u korist onih koji nemaju vlastite zemlje tako: levita, tuđinaca, sirota, udovica (Pnz 14, 28 sl; usp. Tob 1, 8). Siromah postoji, i na njegov poziv treba odgovoriti nesebično (Pnz 15, 11; Izr 3, 27 sl; 14, 21) i obzirno (Sir 18, 15 sl)."⁶⁴ Rječnik također naglašava da "milostinja ne smije biti puko čovjekoljublje, već religiozan čin" povezan s blagdanima i svetkovinama. Davanje milostinje "dopire do samoga Boga", "daje pravo na nagradu" i "oprostenje grijeha". Milostinja "je jednakovrijedna žrtvi prinesenoj Bogu (Sir 35, 2)."⁶⁵ Spomenuti *Rječnik* citira i druga starozavjetna mjesta koja govore o učincima davanja milostinje: "Lišavajući se svega, čovjek sebi skuplja blago" (Sir 29, 1), "Blago onome koji misli na uboga i slaba" (Ps 41, 2-4), "Ne okreći lica od siromaha, pa ni Bog neće okrenuti lica od tebe. Od onoga što imaš i prema tome koliko imaš dijeli milostinju. Imaš li malo, daj malo, ali ne oklijevaj dati milostinju... Kada dijeliš milostinju, neka ti oko ne bude stisnuto (od žaljenja)" (Tob 4,7-11, 15 sl).⁶⁶ Kad tumači čin milostinje u

⁶³ V. NOVAK, 1963, 160.

⁶⁴ X. LÉON-DUFOUR, 1993, 550.

⁶⁵ X. LÉON-DUFOUR, 1993, 550.

⁶⁶ Usp. X. LÉON-DUFOUR, 1993, 550–551.

Novome zavjetu, *Rječnik biblijske teologije* ističe da je Isus ubrajao milostinju u tri stupnja religioznoga života (uz molitvu i post), da Isus traži da se milostinja "dijeli u potpunoj nesebičnosti, bez ikakva razmetanja (Mt 6. 1-14), a da ništa ne očekujete natrag (Lk 6, 35; 14, 14), bez ikakva računanja (Lk 6, 30). Davalac se zapravo ne bi smio zadovoljiti dosegom neke propisane 'tarife', ma kako visoka ona bila." Milostinja je "odlučna obaveza zato što ona svoj smisao nalazi u vjeri u Krista, i to u većoj ili manjoj mjeri." Isus drži "da je milostinja izvor nebeske nagrade (Mt 6, 2.4), da je ona blago na nebu (Lk 12, 21.33 sl), jer njome stječemo ondje prijatelje (Lk 16, 9)"⁶⁷. Siromasi pripadaju prirodnoj, redovnoj ekonomiji, a "Isus pak znači nadnaravnu mesijansku ekonomiju; i ona prva nalazi svoj pravi smisao tek po ovoj drugoj: nema kršćanskog pomaganja siromasima bez Božje ljubavi koja se očitovala u mucu i smrti Isusa Krista."⁶⁸

U Stipančićevoj se kući, u skladu sa starim običajima, subotom dijelila milostinja: prosjaci su dobivali dar ili novac, a zauzvrat su trebali izmoliti određen broj Očenaša za mrtve i žive Stipančiće: "No subotom bile bi do samoga podneva pune stube domaćih i stranih prosjaka; svaki bi dobio svoj darak a stariji domaći prosjaci imadahu pače određene svotice milostinje kao što je i broj očenaša što su ih morali izmoliti za žive i mrtve Stipančiće. Ante Stipančić, koliko god držao sebe svjetskim čovjekom, bojao se ne možda od pobožnosti nego poradi predsuda dirnuti u ovakve od starina zavedene kućne običaje."⁶⁹ Kada je senjsko plemstvo u novim životnim uvjetima toliko osiromašilo da nije imalo od čega živjeti (a njihove su se žene još pozivale na starinski ponos i tradiciju, na slavu i bogatstvo svojih obitelji), uvijek bi se našla koja milosrdna ruka koja je omogućila njihovo preživljavanje: "U svojim istrošenim svilenim odorama nisu se ni za što dale na dnevno svjetlo, a Bog bi znao od česa su i živjele. Veliki biskup pomagao ih je potajnim darivanjem, a valjda bi im i još koja dobra duša u gradu namaknula od samilosti za šalicu kave od česa su živjele. Izlazile bi iz svojih stanova samo ranim jutrom, išle k ranoj misi, išle tiho i zamišljeno kao pojave s drugoga svijeta, išle dostojanstveno s licem ni prijaznim ni mrkim kao da dolaze iz groba te ne imaju već nikakvih računa s novim ljudima kojih niti ne poznaju... Čini se da su do danas poumirale do posljednje... a u starinskim patricijskim i plemićkim kućama nastanila se većinom sirotinja grada."⁷⁰

Kad pripovjedač spominje Valpurginu smrt, opisuje običaj darivanja milostinje prosjacima pod bijelim plahtama na Veliki petak: "Bio je onda još običaj

⁶⁷ X. LÉON-DUFOUR, 1993, 551.

⁶⁸ X. LÉON-DUFOUR, 1993, 552.

⁶⁹ V. NOVAK, 1963, 50–51.

⁷⁰ V. NOVAK, 1963, 204.

da bi te gradske sirote uoči uskrsnih blagdana na osobit način prosile milostinju. One bi se – muške i ženske – na Veliki Petak prije svanuća zore omotale u bijele plahte da ne budu prepoznate, pa polijegale na brdu Nehaju uz put, kojim bi k slici Kalvarije prolazile procesije. Na okrajak plahte bacali bi im pobožni ljudi milostinju koju bi one mrakom pokupile i odšuljale se neprepoznate svojim kućama. Na takvu je prosjačiju pošla bila i Valpurga pred drugim Uskrsom iza Lucijine smrti: "Kad su se večerju ti bijeli prosjaci izgubili s Nehaja kao duhovi u mraku, ostala je Valpurga na svom mjestu mirno ležeći. Napokon je netko odgatio njezinu plahu i našao je ukočenu; dovršila je od svoje bolesti srca."⁷¹

Tako su i posljednji Stipančići bili prisiljeni primati milostinju, skrivajući svoj sram. Milostinja se u kršćanstvu drži činom milosrđa, činom suosjećanja s braćom u potrebi i činom dobrovoljnog davanja, činom ljubavi i nutarnje radosti, a ne rezultatom želje da se čovjek otarasi dosade i tereta. Kršćanski su se običaji davanja milostinje održali, dakle, u senjskoj sredini tridesetih godina 19. st.: darivanje prosjaka u naturi i u novcu u kući darivatelja (uz molitve Očenaša darovanih prosjaka za članove obitelji darivatelja), potajno darivanje sirotinje i propadajućega plemstva, darivanje siromaha na Nehajskoj kuli na Veliki petak. U Senju, dakle, nije nestao osjećaj za potrebe bližnjega; uvijek bi se našla milosrdna ruka koja ne bi dopustila osiromašenim i poniženim ljudima da umru od gladi te im pomagala (do određene mjere) sačuvati djelić ljudskog dostojanstva, odnosno sakriti sram zbog siromaštva.

Vjerski pojmovi i izrazi u svakodnevnoj komunikaciji

Bog, Majka Božja, sveci i svete svakodnevni su suputnici likova u *Posljednjim Stipančićima*. Likovi romana, pored ostaloga, čitaju i nabožnu literaturu (npr. Sv. pismo, Klopstockovu *Mesijadu*, ep o Isusovoj muc i uskrsnuću). Religijski i vjerski pojmovi i izrazi prisutni su u svakodnevnoj komunikaciji. Kad pripovjedač opisuje Gertrudin (sluškinjin) doživljaj sobice u kojoj borave Valpurga i Lucija, koristi usporedbe, npr. naglašava da Gertruda "ne zaboravi reći da čovjek u toj sobici ne može a da se ne prekrsti kao u kakvoj kapelici. Osobito kad pogleda na oveliko raspelo između obaju kreveta ili kad vidi gospodičnu Luciju tako sitnu, lijepu i milu baš kao onu sveticu u stolnoj crkvi što je na trećem desnom žrtveniku oborila svoje oči."⁷² Kad se Lucija tuži majci na svoju sudbinu, Valpurga je tješi uzrečicom: "Zlatno dijete! Bog je dobar."⁷³ Kad, nakon srditoga

⁷¹ V. NOVAK, 1963, 204.

⁷² V. NOVAK, 1963, 9.

⁷³ V. NOVAK, 1963, 18.

Sl. 5. Kalvarija na brdu Nehaj, 18. stoljeće (izvor: arhiv Gradskog muzeja Senj)

ispada u kojem se ponovno žali na svoju sudbinu i kad priziva smrt, Lucija moli majku za oprost te kaže da je i Boga uvrijedila, Valpurga ponavlja misao o Božjoj dobroti: "I on ti je već oprostio... Bog je dobar..."⁷⁴ Kada pripovjedač opisuje Valpurgin i Lucijin asketski život, koristi se usporedbom "žive kao opatice". Lucija je sitna i lijepa "poput spavajućeg anđela". Kada opisuje Lucijine suze, koristi epitete (to su "tople i gorke suze čovjeka-patnika"), kada opisuje kuću u kojoj žive majka i kći koristi metaforu "grob", a kada prikazuje bolesnu Luciju, percipira ju kao "anđeosku pojavu umiruće djevice". Pripovjedač se, obavješćujući čitatelje o Antinoj smrti, služi eufemizmom: "Jednog jutra ispusti dušu na rukama Lucije kad je Valpurga pošla na ranu misu da se pomoli Bogu za njegovo zdravlje."⁷⁵ Kad Juraj s Alfredom dolazi u Senj, susret s burom komentira hiperbolom: "Moj prijatelj mislio da je svijetu došao sudnji dan kad nas je onamo u nekim dragama začela pozdravljati naša domaća bura..."⁷⁶ U Novakovu romanu često se čuju crkvena zvona, spominju se sveci i svetice, Bogu se upućuju molitve.

U romanu se često koriste vjerske uzrečice. Kad Valpurga, npr., komentira svađu Ante i Lucije, gotovo da ne vjeruje da se tako što može dogoditi: "O

⁷⁴ V. NOVAK, 1963, 20.

⁷⁵ V. NOVAK, 1963, 160.

⁷⁶ V. NOVAK, 1963, 162.

Bože! O Bože! Što se ovo u nas zbiva?"⁷⁷ Kad Lucija kaže majci da ne može oprostiti ocu, Valpurga je upozorava, držeći da se roditelji moraju poštivati: "Bog će se na te srditi, otac ti je..."⁷⁸ Bog se spominje i u uzrečicama kojima se poziva na strpljivost; kad Lucija kaže majci da pogleda kroz prozor da vidi što se vani zbiva (aludirajući na njihov samotni i otuđeni život), Valpurga joj kaže neka se strpi do Gertrudina dolaska (jer im ona prepričava događaje koji se zbivaju u gradu): "Prozor! Bog budi s tobom! – Strpi se, ta Gertruda mora svaki čas doći."⁷⁹ Kad sluškinja Gertruda komentira vijest da je vrh grada nađen smrznuti dječčacić od dvanaest godina kojega je otjerala maćeha, citira poslovice: "Sila Boga ne moli..."⁸⁰ Kad Gertruda komentira sukob mještanina Jure Škiljavca i njegova sina, upotrebljava retoričko pitanje, tumačeći da Bog ne može donijeti dobro tamo gdje se sukobljavaju najbliži: "Je li se to već kada čulo? Sin diže ruku na oca, a otac sina tuži... Kako bi nam Bog dao dobro?"⁸¹ Vjerski se pojmovi i izrazi, dakle, često koriste na stranicama Novakova romana *Posljednji Stipančići*. Likovi ih izgovaraju spontano, a koriste ih u uzrečicama, poslovicama, u opisu različitih životnih područja (ne samo u prikazu molitvena života).

Zaključak

Rad se dotaknuo samo neke kritičke zamjedbe o Novakovu romanu *Posljednji Stipančići* te je analizirao religijske motive u tome djelu. Iz navedenoga je razvidno da je recepcija toga Novakova romana uglavnom usmjerena na prikaz propasti patricija kao posljedice društveno-političkih i ekonomskih promjena u Senju u prvoj polovini 19. st. (na njihov ekonomski i moralni slom), na likove romana (s osobitim naglaskom na lik majke i kćeri; Valpurga kao simbola tradicije i patrijarhalnog društva, dobrovoljne žrtve, i Lucije kao žrtve strogoga oca, Alfredove objijesti, bratove sebičnosti i nemara, majčinih spletki i malograđanštine, ali i djevojke koja se bori za svoju emancipaciju, žudi za ljubavlju i životnom srećom), na prepletanje realističkih (širok raspon tema, prodor društvene tematike, načelo tipičnosti, psihološka motivacija likova, objektivno pripovijedanje) i modernističkih značajki romana (usporavanje fabule opisima i komentarima, epistolarni, dnevnički i memoarski zapisi u

⁷⁷ V. NOVAK, 1963, 115.

⁷⁸ V. NOVAK, 1963, 116.

⁷⁹ V. NOVAK, 1963, 9.

⁸⁰ V. NOVAK, 1963, 13.

⁸¹ V. NOVAK, 1963, 14.

funkciji socijalnog i psihološkog prikaza lika, prikaz suptilnih, dubokointimnih problema) te na vrijednosne prosudbe romana ("najbolji" i "najzreliji" roman hrvatskoga realizma, potvrda postojanja kritičkoga realizma i Novakova vrsnoga spisateljskog umijeća).

Religijski su motivi prisutni gotovo na svakoj stranici Novakova romana. Odras su svjetonazora, vjerovanja, običaja, vrijednosti svakodnevnoga života njegovih likova. Likovi su duboko uronjeni u kršćanski kulturni i civilizacijski kontekst. Okruženi su nabožnim predmetima, slikama religijske tematike, vjerskim simbolima. Ti predmeti čuvaju legende, tradiciju i sjećanja, utjelovljuju trpljenje i patnju, ali i vjeru i nadu u bolji svijet. Likove romana nadahnjuju kršćanske krjeposti i usmjeruju ih kršćanske vrijednosti. S jedne ih strane krijepi molitva, vjera u Božju ljubav i nada u bolji svijet, a s druge su strane svjesni svojih grijeha, kršenja Božjih zapovijedi, slabosti, nedosljednosti i podložnosti tuđemu lošem utjecaju i manipulaciji te gube povjerenje u Boga (npr. Lucija Stipančić). Počinivši pobačaj Lucija krši petu Božju zapovijed. Život u obitelji Stipančić nije nimalo idiličan. Dok Valpurga pokorno prihvaća svoju podređenu ulogu, Lucija se buni protiv svoje zatočenosti, osamljenosti, zanemarenosti, obespravljenosti. Patnja je tjelesno, emocionalno i duhovno iscrpljuje. Ljuti se na oca što je bratu dao sve, a njoj ništa, sukobljava se s njim jer ju ograničava brojnim zabranama, prema ocu je drska i osvetoljubiva, ali kad otac onemoća osjeća prema njemu duboko sažaljenje te se kaje zbog svojih postupaka i neprimjerena ponašanja prema njemu. Ante se Stipančić kaje zbog nepravde učinjene Luciji. Kajanje obuhvaća svijest o vlastitoj grješnosti, priznanje krivice, žaljenje zbog uvrjeda nanesenih drugomu čovjeku ili Bogu i odluku da se više neće činiti zlo. Kajanjem se likovi žele iskupiti za svoje čine; to je put prema duševnome zdravlju, povratak Ocu. Jedan je od brojnih religijskih motiva u romanu *Posljednji Stipančići* i milostinja. Senjani imaju suosjećanja i milosti prema bližnjima u potrebi. Milosrdna kršćanska ruka ne dopušta da bližnji umre od gladi. I Stipančićeva kuća jedanput tjedno otvara vrata svojega doma siromasima. Na Veliki petak na Kuli Nehaj Senjani daruju siromahe. Siromasi uzimaju milostinju pod bijelim plahtama kako bi sakrili svoj identitet i svoju sramotu. Valpurga Stipančić umire kao prosjakinja pod bijelom plahtom. Religijski su motivi prisutni i u svakodnevnoj komunikaciji likova – u frazama, poslovicama, usporedbama, metaforama, hiperbolama, eufemizmima itd.

Razvidno je da su religijski motivi u *Posljednjim Stipančićima* prisutni i na planu sadržaja i na planu izraza, a nova čitanja toga romana otvaraju prostor čvršćoj suradnji književnosti i teologije te književnosti i lingvistike.

*Literatura**I. Izvor*

Vjenceslav NOVAK, *Posljednji Stipančići. Povijest jedne patricijske obitelji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1963.

II. Knjige i članci

Antun BARAC, Vjenceslav Novak i njegovo djelo, u: Vjenceslav NOVAK, *Pripovijetke; U glib; Pripovijest o Marcelu Remeniću; Iz velegradskog podzemlja; Nezasitnost i bijeda*, Katarina Zrinska, Zagreb, 1997.

Dragan BUZOV, "Progonjena nevinost" i femme fragile. Dva ženska lika u hrvatskom romanu od Šenoe do početka 20. stoljeća, *Republika*, 5-6, Zagreb, 1996, 93–105.

Rupert BERGER, *Mali liturgijski leksikon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.

Jean CHEVALIER – Alain GHEERBRANT, *Rječnik simbola. Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1987.

Sintija ČULJAT, *Poetika prostora: Kovačić, Novak i Hardy*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2012.

Dunja DETONI-DUJMIĆ, ur., *Leksikon hrvatske književnosti. Djela*, Školska knjiga, Zagreb, 2008, 673–674.

Ivo FRANGEŠ, Vjenceslav Novak, u: Vjenceslav NOVAK, *Posljednji Stipančići*, SysPrint, Zagreb, 1996, 7–15.

Ljiljana Ina GJURGAN, Predgovor, u: Vjenceslav NOVAK, *Posljednji Stipančići*, Riječ, Vinkovci, 1998, 7–11.

Michael GLAZIER – Monika HELLOWIG, *Suvremena katolička enciklopedija (M-Q)*, Marjan tisak, Split, 2005.

Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam Katoličke crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 2016.

Ivan Pavao II, *Evangelium vitae. Evanđelje života. Enciklika. O vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003. Dubravko JELČIĆ, *Posljednji Stipančići Vjenceslava Novaka*; Velimir VISKOVIĆ, *Pripovijetke Slavka Kolara*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

Dubravko JELČIĆ, *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997.

Vjekoslava JURDANA, Lik Lucije Stipančić u svjetlu problematike pobačaja (Roman *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka), *Senjski zbornik*, 29, Senj, 2002, 269–280.

Marijan JURKOVIĆ, O *Posljednjim Stipančićima* Vjenceslava Novaka, u: Vjenceslav NOVAK, *Posljednji Stipančići*, Jugoslavenska knjiga, Beograd, 1951, 7–12.

Jure KAŠTELAN, Između agonije i rađanja, u: Vjenceslav NOVAK, *Posljednji Stipančići*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978, 5–14.

- Xavier LÉON-DUFOUR, *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.
- Krešimir NEMEC, *Povijest hrvatskog romana; od početaka do kraja 19. stoljeća*, Znanje, Zagreb, 1995.
- Slobodan Prosperov NOVAK, *Povijest hrvatske književnosti. Između Pešte, Beča i Beograda*, Marjan tisak, Split, 2004.
- Vlatko PAVLETIĆ, Kritički medaljoni, *Panorama hrvatskih pisaca i djela*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 207–215.
- Dragutin ROSANDIĆ, Vjenceslav Novak, u: Vjenceslav NOVAK: *Posljednji Stipančići. Povijest jedne patricijske obitelji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1963.
- Milivoj SOLAR, *Književni leksikon. Pisci, djela, pojmovi*, Matica hrvatska, Zagreb, 2011.
- Jasna ŠEGO, *Ženski lik u hrvatskom romanu 19. stoljeća*. Doktorska disertacija (rukopis), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2008.
- Miroslav ŠICEL, *Pregled novije hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971.
- Miroslav ŠICEL, *Hrvatska književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
- Bernhard WELTE, *Filozofija religije*, Matica hrvatska, Zagreb, 2016.

III. Internetski izvori

- Film *Posljednji Stipančići*, URL: <https://www.hrt.hr/435634/organizacija/u-hrt-ovoj-antologiji-dramskoga-programa-u-nedjelju-televizijska-drama-posljednji-stipancici-2> (2020-4-04)
- Svetište Majke Božje Trsatske, URL: <http://www.trsat-svetiste.com.hr> (2020-4-04)
- Blaženije je davati nego primati. Papa o milostinji kao o bitnom obilježju milosrđa, URL: <http://www.bitno.net> (2020-3-08)

RELIGIOUS MOTIFS IN THE NOVEL *POSLJEDNJI STIPANČIĆI* BY VJENCESLAV NOVAK

Summary

The paper discusses the topic of religious motifs in six chapters of Vjenceslav Novak's novel *Posljednji Stipančići* (*The Last Stipančićs*). In the first chapter, the symbolism of religious objects in the Stipančićs' house is discussed. The meaning of the cross is interpreted and the images of saints hanging on the walls of the said house are mentioned. The famous painting *Majka Milosti* (*Mother of Mercy*) (the original of which is today preserved at the shrine in Trsat) is described. In the Stipančićs' house, objects belonging to the Christian cultural and civilizational complex and that reflect Christian symbolism (pain, suffering, temptations, as well as the faith and hope for a better world), which preserve legends and the past, tradition and memories, are in noticeable places.

The second chapter of this paper discusses the issue of faith and prayer in Novak's novel. Although often in repentant prayer (accompanied by fasting), in a humble and obedient approach to God, in everyday practice both the mother Valpurga and daughter Lucija show that they are weak and sinful beings: the mother breaks the eighth commandment (which forbids lying) by encouraging Martin Tintor to write letters to Lucija and the daughter breaks the sixth ("Thou shalt not commit adultery!") by engaging in extramarital sexual love with Alfred, and, by abortion, the fifth commandment ("Thou shalt not kill!"). The third chapter analyses, from the Catholic point of view, the issue of abortion in the novel. By aborting the baby using means sent to her by Alfred, Lucija broke God's fifth commandment "Thou shalt not kill!" Although Lucia's case evokes understanding and compassion, and although Alfred is considered as the main moral culprit and instigator of Lucija's abortion, the fact is (from the point of view of Catholic moral theology) that Lucija killed her child. According to the teachings of the Catholic Church, man was created in the image and likeness of God. A man's life is sacred, and God is the only master of human life.

The fourth chapter discusses captivity, suffering, family conflicts and remorse. Valpurga and Lucija live in poverty, loneliness, like captives and sufferers. Unlike the mother who puts up with her difficult life and who submissively accepts her fate, Lucija expresses dissatisfaction, bitterness, disappointment, deep sadness, and the loss of trust in God and in people. Suffering chokes Lucija's will, strength and hope. Instead of enjoying her youth and health, Lucija faces illness. Instead of the beauty of friendship and companionship, she is condemned to loneliness. She resents her father for locking her up in the house, for allowing her brother everything, and for denying her everything. She often fights with her father, she is unkind and arrogant towards him, but she also regrets her actions (especially when the father falls ill and becomes incapacitated). She resents his mother for giving her false hopes of recovery and for creating some collusion with fake letters. Then she regrets raising her voice at her mother and her own anger. Ante regrets the injustice towards Lucija. According to Christian understanding, every sin is a distancing from God. With repentance, a person shows that they regret what they have done and can redeem themselves for their actions. The fifth chapter speaks of charity (which in Christianity is thought of as an act of mercy, an act of compassion for brothers in need and an act of voluntary giving, an act of love and inner joy, and not the consequence of the desire to free oneself from boredom and burden): in this context, the religious view of charity is examined and the custom of giving charity in Senj in the mid-1930s is noted. It is concluded that a sense for our fellow man in need has been preserved. There is compassion for the declining nobility and the poor, there are those who donate publicly, as well as those who donate in secret. The merciful Christian hand does not allow one's fellow man to starve to death and seeks to help him (at least to some extent) to preserve human dignity.

The sixth chapter provides examples of rhetorical figures in which religious terms and expressions are mentioned. It is obvious that religious associations, notions and phrases are present in everyday communication - in the expressions of wonder, proverbs, rhetorical questions, comparisons, metaphors, euphemisms, hyperbole, etc. In the *Conclusion*, the basic knowledge of the selected theme is synthesized and the possibility of further research is hinted at. In the paper, the interdisciplinary relationship between literature, religion and theology are realised.

Keywords: religious motifs, suffering, temptation, prayer, abortion